

A CSÜLLŐ MAGYARORSZÁGON

Dr. Keve András

„A háromujjú csüllő Magyarország rendkívül ritka átvonuló és téli vendégei sorába tartozik. Tavasszal március végén, április elején szokott megjelenni, ősszel október – novemberben s néha télen át is itt van” – írja SCHENK (1929). 18 adatot tud felsorolni, melyből Magyarországra 3, Szlovákiára 6, a Kárpátaljára 1, Erdélyre 2, a Vajdaságra 1, Horvátországra 2 és külön Fiuméra 3 adat esik. Csupán 1894. III. 30–IV. 8. közt történt meg, hogy 6 ponton is észlelték, Rahótól Horvátországig.

A csüllő (*Rissa tridactula* Linné, 1758) tengerparti madár, élete nagy részét a tengeren tölti, bár nem sikerült még vonulását az Atlanti-óceán felett megfigyelni, de az orosz (DEMENTIEW, 1955; BIANKI–GERASIMOWA, 1960), norvég (HOLGERSEN, 1961), és az angol (TICEHURST, 1947) gyűrűzési eredmények egybevégtően azt bizonyítják, hogy sok a Grönland és New Foundland közötti tengerparton telel.

VOOUS (1962) elterjedési térképe szerint az 50-ik szélességi foknál délebbre alig költ. Európában ez kb. Anglia déli része és Normandia. Kizárólag csak tengerparton költ, néha igen nagy telepeken, a sziklafalak párkányain.

A Barej-tengerparton végzett gyűrűzések eredményei alapján az Atlanti-óceán mindkét partján kívül kézre került példány Kamszatkában, de ami minket legközelebről érint a Káspi-tengernél, Görögországban és Liguriában is, tehát ezeknek át kellett szelniük a kontinenst. SEILKOPF (1955) ennek magyarázatát abban keresi, hogy a nyugati vagy délnyugati viharok idején csökken a tengerparti táplálék, a csüllők legyöngülnek és a viharok könnyebben besodorják a kontinens belsejébe. Ilyen eset fordult elő 1954/55 telén, de ami ellentmondásos, hogy a viharok a Csatorna és a Biskayai-öböl körül tomboltak, a csüllők pedig az Északi-tenger partjain szoktak VIII–III. hó közt tömörülni. Erről a térről MESTER (1957) írja, hogy XII–IV. hó között sok jelentés futott be az NDK-ból, az NSZK-ból és Svájcából is. BERNDT (1955), FLÜGER (1955), FRIEDRICH (1955), GRÖSSLER (1968), JAKOBS (1955), LISCHKE (1956), MAAS (1955), SCHMITZ (1956), VÖLKER (1957), WEIGL (1955) stb. is hasonló megfigyelésekről számolnak be, de a mozgalom kiterjedt Ausztriára is, így ADLER (1955) Attnang-Pucheinnél 1955. III. hóban 1 fiatal, ASCHENBRENNER (1955) 1955. II. 21-én egy öreget Wienben figyelt meg. Magyarországon ezen a télen nem történt megfigyelés. Még egy feltűnő tapasztalat, hogy Nyugat-Európában főleg öregeket és sok legyöngültet találtak.

GRÖSSLER (1968) összefoglalta a Leipzig-kerületi előfordulásokat 1845–1964 között, s megállapította, hogy főleg öreg, magányos példányok mutatkoztak, maximálisan 7 példány. Hosszabb időn át 1954. XI. 21–XII. 25.,

1955. X. 25—XI. 13., 1957. II. 17—III. 2., valamint 1963. III. 4—IV. 27. között tartózkodott ott csüllő, a többi adatok csak egyes napokra vonatkoznak.

PULLIAINEN (1962) szerint 1959 és 1962 februárjában és márciusában lépett fel a csüllő nagyobb számban Finnországban, JOUANIN (1957) szerint 1957 februárjában Franciaországban, SUTTER (1956) és GÉROUDET (1955) szerint 1954/55 telén Svájcban.

Lengyelország belső területeiről csak nagyon elszórt adatokkal rendelkezünk (WOLK, 1958). Sziléziából 2 adat 1857 és 1963-ból (HUDEC—KONDÉLKA—NOVOTNY, 1965), Szlovákiából a már említett adatokon kívül (LUZSNÓ, 1849; Losonc, 1878; Kisuczaujhely, 1894; Csallóközsomorja, 1896; Rimaszecs, 1905/6); főleg a nyugati részekről, az 1931—1964 közötti évekből hat adat van (1931. III. 19.; 1936. XII. 6.; 1942. XI. 17.; 1943. III. 4.). Hosszabb időtartamúak a Duna felett Bratislavánál 1949. I. 3—III. 12., valamint 1952. I. 10—II. 9. között, amikor 2 ad. és 4 juv. is mutatkozott (FERIANC, 1964). Erdélyből is csak két adat van (1926, 1955—56) a régi adatokon kívül (VASILIU, 1968). A Vajdaságból ugyancsak két adat (1962, 1963) MATVEJEV és VASIC (1973) szerint.

Ezekkel az adatokkal nehéz összevetni a magyarországiakat. Összesen 44 adat áll rendelkezésünkre, négy a hónap megjelölése nélkül.

A tavaszi adatok száma hat, öreg példányról csak két jelentés érkezett, és csak egyetlen került kézre, az is legyöngült állapotban.

Azért állítottuk össze a fenti adatokat, hogy ilyen alapon kíséreljük meg a következtetést arra vonatkozólag, hogy a csüllők milyen úton keresik fel hazánkat, mivel a gyűrűzés nem hozott magyarországi eredményt.

Mint már fentebb láttuk, a nyugati, de még Közép-Európa északi részéből származó adatokkal is ellentmondásban áll az a tény, hogy ott főleg öregek mutatkoznak, és gyakran előfordul, hogy a szárazulat belsejében legyöngülve elpusztulnak. Hasonló esetre csak egyetlen példa volt, amikor Gyopárosfürdőnél 1962. II. 22-én egy ráadásul öreg példányt legyöngülve találtak (MURVAY, 1966). Öreg példányokat ezen kívül csak STERBETZ; észlelt Kardoskútnál, 1965. X. 11-én, két öreget egy fiatalal.

Ha az adatokat évszám szerint állítjuk össze, akkor mindig csak egy ponton észleltek csüllőt, kivéve 1941-ben Tihanynál és Fertőrákoson, 1970. XI. 18-án egy fiatal a hortobágyi halastavakon [ARADI és FINTHA, 1972], valamint a szegedi Fehér-tavon 1970. X. 5-én 4 juv. (STERBETZ), XI. 15. és 22-én egy juv. (BERETZK, HAJTÓ—HORVÁTH), XI. 24-én 2 juv. (BERETZK), XI. 29-én 2 juv., XII. 13-án 3 juv. (PUSKÁS). Ez egyúttal a leghosszabb tartózkodási időszak is.

A hat tavaszi adat: Szeged, 1890. III.; Gödöllő, 1930. IV.; — ez az egyetlen kései észlelés (TAUSZIG, 1939) —; Budapest — Margit-híd, 1949. II. 4.; Gyopárosfürdő, 1962. II. 22.; Hódmezővásárhely—Sasér, 1962. III. 17.; Szeged — Fehér-tó, 1968. II. 18. (MEGYERI, 2 db.).

Az őszi vonuláson legkorábban DR. MOSANSKY ARISZTID figyelt meg Siófoknál 3 fiatal, 1966. VIII. 27-én. Az őszi észlelések tájegységek szerint:

A) Szeged és környéke:

Szeged — Fehér-tó 1935. XI. 22.	1 juv.	(BERETZK)
Szeged — Rókus-tó 1947. X. 13.	2 juv.	(STERBETZ)
Szeged — Fehér-tó 1948. XI. 6—12.	4—5 juv.	(BERETZK)

Szeged – Fehér-tó	1950. XI. 7–25.	4 juv.	(BERETZK)
Szeged – Fehér-tó	1955. X. 29.	1 juv.	(SCHMIDT)
Szeged – Fehér-tó	1965. XII. 5.	1 juv.	(STERBETZ)
Szeged – Fehér-tó	1966. XI. 13.	2 juv.	(BERETZK – PUSKÁS)
Szeged – Fehér-tó	1966. XI. 26.	2 juv.	(BERETZK)
Szeged – Fehér-tó	1970. X. 5.	4 juv.	(STERBETZ)
Szeged – Fehér-tó	1970. XI. 15.	1 juv.	(BERETZK)
Szeged – Fehér-tó	1970. XI. 22.	1 juv.	(HORVÁTH ZOL- TÁN – HAJTÓ LAJOS)
Szeged – Fehér-tó	1970. XI. 29.	2 juv.	(PUSKÁS)
Szeged – Fehér-tó	1970. XII. 13.	3 juv.	(PUSKÁS)
Szeged – Fehér-tó	1973. XI. 11.	2 juv.	(PUSKÁS)
Szeged – Fehér-tó	1973. XI. 17.	1 juv.	(PUSKÁS)

B) Hódmezővásárhely és környéke:

Sasér	1952. X–XI.	1 juv.	(STERBETZ)
Téglástó	1952. X. 13.	1 juv.	(STERBETZ)
Sasér	1965. X. 11.	1 juv.	(STERBETZ)
Sasér	1965. XI. 19.	1 juv.	(STERBETZ)
Sasér	1969. X. 31.	1 juv.	(STERBETZ)

C) Alföld délkeleti része:

Nagyszénás – Székes	1940. IX. 27.	2 juv.	(STERBETZ)
Kardoskút	1965. X. 11.	2 ad. 1 juv.	(STERBETZ)
Biharugra	1951. IX. 29.	2 juv.	(STERBETZ)

D) Hortobágy:

Kondásfenék	1968. XI. 21.	1 juv.	(STERBETZ)
Halastó	1970. XI. 18.	1 juv.	(ARADI – FINTHA)

E) Duna – Tisza köze:

Csajtó	1970. XI. 24.	2 juv.	(BANKOVICS)
Szabadszállás	1960. XI. 16.	1 juv.	(STERBETZ)

F) Dunántúl – Balaton:

Tihany	1941. XI. 11 – XII. 14.	2.	3 juv.	(KEVE)
Fertőrákos	1941. XII. 20.		8 juv.	(BREUER)
Fonyód-halastó	1965. X. 13.		1 juv.	(KEVE)
Siófok	1966. VIII. 27.		3 juv.	(MOSANSKY)
Keszthely	1972. X. 24 – 26.		2 juv.	(MOLNÁR ISTVÁN)
Balatonfüred	1974. I. 21.		2 juv.	(STERBETZ)

A közelebbi dátum nélküli adatok: 1938–42 között BERETZK a szegedi Fehér-tavon két ízben „késő ősszel” megfigyelte, de első tanulmányában (1939) még nem említi, csak a másodikban 1944-ben; Hajdúnánás, 1937 (IGMÁNDY – BÁN, 1937); Rum, 1928 (SCHENK).

Összegezve az összes adatot, 37 adat származik a Dunától keletre, míg a Dunától nyugatra csak 7 adat van. Mivel azonban a 37 előbbi területről szár-

mazó észlelésekből 19 esik Szeged környékére, főleg a Fehér-tóra, az sejtethő, hogy a csüllő megfigyelése a rendszeresen többek által kutatott területen történik az esetek túlnyomó számában, mégpedig olyan halastóról, ahol a vízimadarak erősebb koncentrációra kényszerülnek, míg ahol nincs több megfigyelő, legalább hetente nem folyik vizsgálat, továbbá ahol a csüllők nagy területen oszolhatnak szét, ott csak véletlen játéka az észlelés.

Mégis megállapítható, hogy a többi szórványadatból több esik a Dunától keletre, mint a Dunától nyugatra. Szembetűnő például, hogy a Fertőről csak 1941-ben sikerült BREUER-nek (1950) a csüllőt kimutatni, és azóta a rendszeresen működő osztrák kutatók is csak egy ízben állapították meg Nezsider mellett 1950. IX. 5-én (BAUER—FREUNDL—LUGITSCH, 1955). Míg a Tiszáról 5 adattal rendelkezünk, a Dunáról a magyar szakaszcsoport csak egy (PÁTKAI, 1950) a csehszlovák szakaszcsoport 3 (CHERNEL, 1909; FERIANC, 1964) és az osztrák szakaszcsoport egy (ASCHENBRENNER, 1955) adattal.

A többi szlovákiai adatból arra következtethetnénk, hogy a csüllők a Vág völgyén át érik el Magyarországot. Ennek ellentmond a dunántúli adatok kis száma, viszont nem találunk kellő bizonyítékot arra, hogy az Alföldre északkelet felől érkezzenek madaraink. Természetesen számolnunk kell azzal, hogy sok esetben nem ismerik fel ezt a fajt vagy elkerüli a figyelmet.

A csüllő elterjedésénél is azért húztam alá, hogy nem költ a normandiai partoktól délre, és még ha a vonulók alkalmilag el is érik a Földközi-tengert, kevésbé valószínű, hogy azt megkerülve jutottak fel Fiuméig (1889, 1890, 1898), és így a Dunántúlra, hanem ellenkezőleg (SCHENK, 1929).

A magyar példányok a sok ellentmondás ellenére is valószínűleg északkelet felől a kontinentst keresztezve érik el az Alföldet, és innen csak alkalmilag vetődnek át a Dunántúlra Csehszlovákia felől.

Az itt-tartózkodási idejükről már beszéltem, mégis többet mond előfordulási lehetőségükről, ha havi összesítést adunk az eddigi észlelésekről — amelyek több hónapon át nálunk tartózkodtak, valamennyi hónapot külön számítottam — : januárban 1, februárban 3, márciusban 2, áprilisban 1, augusztusban 1, szeptemberben 2, októberben 12, novemberben 16 és decemberben 4 megfigyelés. A tavaszi visszavonulás szemben az őszivel sokkal gyengébb, az ősz pedig novemberre koncentrációzik.

Magányos példányt figyeltek meg 23, 2–3 példányt 13, 3–4 példányt 3, 4–5 példányt 3 és 8 példányt 1 ízben.

A csüllő észlelése tehát függ a megfigyelés intenzitásától, a megfigyelők számától, továbbá attól, hogy a madár ne tudjon áttekinthetetlen területen megoszlan. Valószínűnek tűnik a fehér-tavi tapasztalatok alapján, hogy gyakorta elkerülheti a figyelmet, mégsem tekinthető évente rendszeresen átvonuló fajnak, hanem a magányosan kóborló példányok a kontinens belsejébe húzódva, amint ezt a Barej-tengeri gyűrűzések is igazolják, vetődnek el Magyarországra is. Ezen mozgalmak az eddigi jelek szerint nem áll összefüggésben nyugat-európai megjelenésével, mely onnan ered, hogy a nyugati és dél-nyugati viharok messze a kontinensre Svájcig, talán Wienig is el-el sodorják őket. Ezt mutatja az a tény, hogy nyugaton több példányt találtak kimerülve, továbbá az egyedek többsége öreg volt, és inváziószerű megjelenései voltak. Ezzel szemben Magyarországon csak egyszer került kézre kimerült példány, az egyedek zöme fiatal, és csak 1894. III. 30—IV. 8. közt fordult elő az egész Kárpát-medencében, hogy hat ponton is észlelték.

Különböző két megfigyelési helynél több egy szezonra nem esett, de az 1941-

es őszi fertői és balatoni, valamint az 1970-es hortobágyi és fehér-tavi előfordulások nyilván összefüggésben állottak egymással. Az 1894-es adatok megoszlása, helyesebben a Szlovákia és egyrészt a Bánát, másrészt Horvátország közti területről való adathiány is arra vall, hogy a faj sokszor elkerüli a megfigyeléseket vagy annak lehetőségét is.

Hálás köszönetet mondok DR. ENDES MIHÁLY (Debrecen), DR. MARIÁN MIKLÓS (Szeged), MOLNÁR ISTVÁN (Pécs), DR. MOSANSZKY A. (Kosice), DR. STERBETZ ISTVÁN (Budapest), és különösen PUSKÁS LAJOS (Szeged) kutatóknak, akik le nem közölt megfigyelési adataikat rendelkezésemre bocsátották, az irodalom összegyűjtésében, illetve az adatgyűjtésben segítettek.

Irodalom – Literature

- Adler, O. (1955): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) in Oberösterreich. Orn. Mitteil., 7, 210–211 p.
- Aschenbrenner, L. (1955): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) in Wien. Orn. Mitteil. 7, 210. p.
- Bauer, K. – Freundl, H. – Lugitsch, R. (1955): Weitere Beiträge zur Kenntnis der Vogelwelt des Neusiedlersee-Gebietes. Wiss. Arb. a. d. Burgenland. 7. 123. p.
- Beretzky P. (1939): A szegedi Fehér-tó madárvilága. – Die Vogelwelt des Fehérsees bei Szeged. Kócsag, IX–XI. 1936–38. 32–42. p.
- Beretzky P. (1944): A szegedi Fehér-tó madárvilága 10 éves megfigyelés alapján. (Aquila, L, 1943. 317–344. p.
- Beretzky P. (1950): The Avifauna of the Fehértó near the Town Szeged. (Aquila. LI–LIV. 1944–47. 51–80. p.)
- Beretzky P. (1955): Újabb adatok a szegedi Fehér-tó madárvilágához 1949–1953. – Recent Data on the Birds of Lake Fehértó near Szeged. Aquila. LIX–LXII. 1952–55. 217–227. p.
- Berndt, R. (1955): Dreizehenmöwe *Rissa tridactyla* L. in Braunschweig Hügelland. Orn. Mitteil. 7. 146. p.
- Bianki, V. V – Gerasimova, P. D. (1960): Rezultati Kolcevanija Ptice v Kandalakskom Zapovednika za Period s 1936 po 1958 god. Trudi Kand. Gosud. Zap., III. 199–262. p.
- Breuer, G. (1950): Csüllő a Fertő mellett. – Kittiwake (*Rissa tridactyla tridactyla* L.) at the Lake Fertő. Aquila. LI–LIV. 1944–47. 158–181. p.
- Chernel I. (1909): Adatok hűsevő madaraink táplálkozásának kérdéséhez – Beiträge zur Nahrungsfrage unserer carnivoren Vogelwelt. Aquila. XVI. 145–155. p.
- Dementiew, G. P. (1955): Migracii Moevki (*Rissa tridactyla* L.). Trudi Bjuro Kolc. VIII. 22–32. p.
- Eber, G. (1958): Zum Einflug der Dreizehenmöwe im Spätwinter 1957 nach Westdeutschland. Vogelwelt. 79. 9–14. p.
- Etchecopar, R. D. (1957): Mouettes tridactyles en Ile-de-France. Oiseau, 27. 99–100. p.
- Ferianc, O. (1964): Vtáky. I. in Stavovce Slovenska. II. Bratislava, 598. p.
- Flüger, W. (1955): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) im Schwarzwald. Orn. Mitteil. 7. 145–146. p.
- Friedrich, H. (1955): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) an Main bei Schweinfurt. Orn. Mitteil. 7. 147. p.
- Frivaldszky J. (1891): Aves Hungariae. Budapest. 197. p.
- Géroudet, P. (1955): Sur un irruption hivernale de Mouettes tridactyles. La saison d'hiver 1954–55. Nos Oiseaux. 23. 142–154. p.
- Greiner, R. (1957): Dreizehenmöwe im Pfälzerwald. Orn. Mitteil. 9. 154. p.
- Grössler, (1968): Vorkommen der Dreizehenmöwe, *Rissa tridactyla*, im Bezirk Leipzig. Beitr. z. Vogelk. 14. 75–79. p.
- Herman O. (1879): Xema Sabinii Leach a magyar madárvilágban. Termrajz. Füzetek. III. 92–95. p.
- Herman O. (1888): Helyreigazítás. Termrajz. Füzetek. XI. 164. p.
- Holgersen, H. (1961): Über die Wanderung der norwegischen Dreizehenmöwen, *Rissa tridactyla* (L.). Vogelwarte. 21. 118–121. p.
- Hudec, K. – Kondélka, D. – Novotny, L. (1965): Ptactvo Slezska. Opava. 364+60. p.
- Hünernmörder, C. (1955): Dreizehenmöwe bei Bonn. Orn. Mitteil. 7. 233. p.

- Igmándy J. – Bán T.* (1937): Adatok Hajdúnánás madárfaunájához. Debreceni Szemle. XI. 192–194. p.
- Jakobs, B.* (1965): Dreizehenmöwen (*Rissa tridactyla*) an der Mosel in Tier. Orn. Mitteil. 7. 211. p.
- Jouanin, C.* (1957): L'irruption en France Mouettes tridactyle en février 1957. Oiseau. 27. 363–377. p.
- Keve, A.* (1969): Das Vogelleben der Mittleren Donau. Stud. Biol. Hung. 7. 128. p.
- Keve (Kleiner) A. – Pátkai I. – Vertse A.* (1942): Az 1941. évi madártani Balatonkutatás főjelentése. M. Biol. Kut. Munk. XIV. 95–131. p.
- Keve (Kleiner), A. – Pátkai, I. – Vertse, A.* (1943): Hauptmeldung der ornithologischen Balaton-Forschung im Jahre 1941. M. Biol. Kut. Munk. XV. 153–211. p.
- Krampitz, H. E.* (1955): Eine Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) als Irrgast im Rhein – Main – Gebiet. Natur u. Volk. 85. 118–121. p.
- Lenz, M.* (1968): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) in Berlin. Orn. Mitteil. 20. 106. p.
- Lischka, W.* (1956): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) an der Regnitz. Orn. Mitteil. 8. 52. p.
- Maas, Ch.* (1955): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) am Niederrhein. Orn. Mitteil. 7. 147. p.
- Maas, Ch.* (1955): Dreizehenmöwe am Niederrhein. Vogelwelt. 76. 70. p.
- Maas, Ch.* (1957): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) am Niederrhein. Orn. Mitteil. 9. 136. p.
- Matvejev, S. D. – Vasic, V. F.* (1973): Aves. in Catalogus Faunae Jugoslaviae. IV. 3. Ljubjana 118. p.
- Mazander, A.* (1957): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) in Duderstadt, Orn. Mitteil. 9. 135. p.
- Mester, H.* (1957): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) an der Ruhr. Orn. Mitteil. 9. 136. p.
- Murvai Á.* (1966): Madártani megfigyelések az Alföldön. – Ornithological observations on the Plains E. of the Danube. Aquila. LXXI–LXXII. 1964–65. 230–243. p.
- Nagy J.* (1929): *Rissa tridactyla* L. Aquila. XXXIV–XXXV. 1927–128. 384–425. p.
- Niethammer, G.* (1942): Handbuch der Deutschen Vogelkunde. III. Leipzig. 568.
- Niethammer, G. – Kramer, H. – Wolters, H. E.* (1964): Die Vögel Deutschlands. Artenliste. Frankfurt a. M. 138. p.
- Pátkai I.* (1950): Háromujjú csüllő Budapest. – Kittiwake at Budapest. Aquila. LI–LIV. 1944–47. 158–181. p.
- Pulliainen, E.* (1962): The invasion of the Kittiwake (*Rissa tridactyla*) into Finland in February and March 1959 and 1962. Orn. Fenn. 39. 81–96. p.
- Schenk (Vönöczky) J.* (1917): Aves. in Fauna Regni Hungariae. Budapest. 114. p.
- Schenk (Vönöczky) J.* (1917): Régi híres erdélyi madárgyűjtemények. – Altberühmte siebenbürgische Vogelsammlungen. Aquila. XXIII. 1916. 163–195. et 468–482. p.
- Schenk (Vönöczky) J.* (1921): Erdélyi madarai. Zeyk Miklós hátrahagyott kézírata. – Die Vögel Siebenbürgens. Hinterbliebenes Manuscript von Nikolaus Zeyk. Aquila. XXVII. 1920. 71–243. p.
- Schenk (Vönöczky) J.* (1929): Madarak. II. in Brehm, A., Az Állatok Világa. IX. Budapest. 422. p.
- Schmidt E.* (1957): Háromujjú csüllő a Fehér-tavon. – Kittiwake on Lake Fehértó near Szeged. Aquila. LXIII–LXIV. 1956–57. 284–342. p.
- Schmütz, Fr.* (1956): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) bei Aachen. Orn. Mitteil. 8. 52. p.
- Segler, M.* (1957): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) im Kreise Helmstedt. Orn. Mitteil. 9. 135. p.
- Seilkopf, H.* (1955): Zu den Einflügen der Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) Winter 1954/55 im europäischen Festland. Vogelwarte. 18. 34–35. p.
- Sterbetz I.* (1957): A hódmezővásárhelyi Sasér természetvédelmi terület madárvilága. – The bird-life of the Sasér-Bird-Sanctuary... Aquila. LXIII–LXIV. 1956–57. 177–193. p.
- Sterbetz I.* (1959): A hódmezővásárhelyi szikések madárvilága. – The birds of the sodaic aereas in the surroundings of Hódmezővásárhely. Aquila. LXV. 1958. 189–208. p.
- Sterbetz I.* (1964): Adatok a Duna – Tisza közti szikések madárvilágához. Aquila. LXIX–LXX. 1962–63. 258–259. p.
- Sterbetz I.* (1972): 1966–69. évi adatok a Hortobágy madárvilágához. Debreceni Déri Múz. 1969–70. Évk. 33–52. p.
- Sutter, E.* (1956): Über das gehäufte Auftreten der Dreizehenmöwe in der Schweiz im Winter 1954/55. Orn. Beob. 53. 81–93. p.

- Szabó-Patay, J. (1932): Adat a *Rissa tridactyla* (L.) előfordulásához Gömörben. – Zum Vorkommen von *Rissa tridactyla* (L.) im Komitate Gömör. (Kócsag. V. p. 58–65 p.
- Tauszig H. J. (1939): A gödöllői premontrei gimnázium gyűjteményének érdekesebb darabjai. – Interessante Exemplare aus der Vogelsammlung des Prämonstratenser Gymnasium in Gödöllő. *Aquila*. XLII–XLV. 1935–38. 674–697. p.
- Ticehurst, N. F. (1947): in *Witherby, H. F.*, etc., *The Handbook of British Birds*. V. London 381. p.
- Udvardy M. (1941): A Hortobágy madárvilága. – Die Vogelwelt der Puszta Hortobágy. *Tisia*. V. 92–169. p.
- Vasiliu, G. D. (1968): *Systema Avium Romaniae*. Paris. 120. p.
- Voous, K. H. (1962): *Die Vogelwelt Europas*. Hamburg. 284. p.
- Völker, O. (1957): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) im Winter 1956–57 wieder an der Lahn bei Giessen-Wetzlar. *Orn. Mitteil.* 9. 155. p.
- Wehner, R. (1957): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) in Bad Homburg. *Orn. Mitteil.* 9. 136. p.
- Weigl, A. (1955): Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla*) bei Giessen an der Lahn. (*Orn. Mitteil.* 7. 211–212. p.
- Wolk, K. (1958): *Rissa tridactyla* L. in the National Park of Great Poland. (*Bad. fiz. Polsk. Zach.* 4. 277–279. p.

Die Dreizehenmöwe in Ungarn

Dr. András Keve

SCHENK (1929) nannte die Dreizehenmöwe (*Rissa tridactyla* Linné, 1758) in seiner letzten faunistischen Zusammenfassung einen in Ungarn sehr seltenen Vogel. Er gibt 18 Daten an, von welchen 3 auf Ungarn, 6 auf die Slowakei, 1 auf Karpato-Russland 2 auf Siebenbürgen, 1 auf die Vojvodina, 2 auf Kroatien, und separat 3 auf die Adriatischen Küste (Rijeka = Fiume) entfallen.

Wie aus den Zusammenfassungen von DEMENTIEW (1955), BIANKI und GERASIMOWA (1960), ferner wie bei HOLGERSEN (1961) und TICEHURST (1947) ersichtlich überwintert ein grosser Teil der europäischen Population an den Küsten zwischen Grönland und Newfoundland, sie besuchen auch Kamtschatka, aber drei Exemplare vom Kaspischen Meer, Griechenland und Ligurien beweisen dass die Dreizehenmöwen auch den Kontinent überqueren.

SEILKOPF (1955) sieht eine Erklärung für das Vorkommen in Deutschland, in der Schweiz, usw. darin dass die westlichen und südwestlichen Stürme die Ernährungsmöglichkeit der Dreizehenmöwen sehr beschranken, und die dadurch ausgehungerten Exemplare leicht von den Stürmen ins Innere des Kontinents vertrieben werden können, wie im Winter 1954/55, als eine „Invasion“ sogar bis nach Wien bemerkbar war (ASCHENBRENNER, 1955), und diese „Invasion“ hat eine reichhaltige Literatur. In Ungarn konnte man in diesem Winter keine beobachten. Das Auftreten der Dreizehenmöwe im selben Winter in der Schweiz wurde ausführlich von GÉROUDET (1955) und SUTTER (1956) behandelt, aber solche Einflüge gab es nach JOUANIN (1957) in Frankreich im II. 1957 und nach PULLIAINEN (1962) in Finnland im II–III. 1958 und 1962.

Dagegen gibt es wenig Daten aus Polen (WOLK, 1958), aus Schlesien (HUDEC – KONDELKA – NOVOTNY, 1965), etwas meh. aus der Slowakei, zwischen 1849–1906 fünf (SCHENK, 1929; SZABÓ – PATAY, 1932) und zwischen 1931–1964 sechs, besonders aus der West-Slowakei (FERLANC, 1964). Aus Siebenbürgen sind zwischen 1843–1894 zwei, (SCHENK, 1929), zwischen 1926–1956 auch zwei Daten (VASILIU, 1968) aus der Vojvodina bloss drei (1889, SCHENK, 1929; 1962, 1963; MATVEJEV – VASIC, 1973) Daten bekannt.

GRÖSSLER (1968) gibt eine gute Zusammenstellung von den Jahren 1845–1964 aus dem Bezirk Leipzig. Er behauptet, dass hauptsächlich vereinzelt und alte Exemplare vorkommen.

Die ausländischen Daten, die in Betracht kommen können, vergleichend mit den 44 vorhandenen ungarischen Daten – aus welchen vier ohne genauen Zeitpunkt sind – können wir behaupten dass sie weder nach Jahren, noch nach anderen Umständen zu vergleichen sind.

Erstens kommen in West-Europa, aber auch in der Umgebung von Leipzig, vorwiegend adulte Exemplare vor, und viele gehen davon von Schwäche ein. In Ungarn wurden nur

in zwei Fällen Adulte festgestellt, bei Gyopárosfürdő (SO. Ungarn) am 22. II. 1962, das eingegangen ist (MURVAY, 1966), das zweitemal beobachtete STERBETZ am 11. X. 1965. bei Kardoskút (SO. Ungarn) zwei Adulte mit einem Jungen.

Ausser diesen Unterschieden, sind auch die Jahreszahlen mit anderen europäischen Invasionen nicht in Zusammenhang zu bringen. In den meisten Jahren handelt es sich nur über ein Exemplar, nur im Jahre 1941 wurden Dreizehenmöwen zu gleicher Zeit am Neusiedlersee (8 st.; BREUER, 1950) und am Balatonsee bei Tihany (2–3 st.; KEVE, 1942), und im Jahre 1970 am Hortobágy (ARADI–FINTHA, 1972) und am Fehérsee bei Szeged, beobachtet (BERETZK, HAJTÓ, HORVÁTH, PUSKÁS und STERBETZ), an manchen Tagen zwischen 5. X. und 13. XII. sogar 4 Exemplare. Dies war in einem der längste Aufenthalt der Dreizehenmöwe in Ungarn.

Vom Frühling gibt es bloss sechs Angaben: Szeged, III. 1890. (SCHENK); Gödöllő, IV. 1930. (TAUSZIG); Budapest über der Donau, 4. II. 1949. (PÁTKAI); Gyopárosfürdő, 22. II. 1962. (MURVAY); Hódmezővásárhely über der Theiss, 17. III. 1962. (STERBETZ).

Vom Herbst sind schon 32 Daten genau datiert, von welchen als sehr frühe, die Beobachtung von DR. A. MOSANSKY bei Siófok am 27. VIII. 1966. drei Junge vorzuheben ist. Die Daten geographisch geordnet, finden wird zwischen 1935–1973. 15. Beobachtungen von der Gegend von Szeged (früheste: 5. X. 1970. STERBETZ; späteste 13. XII. 1970, PUSKÁS). Aus der Gegend von Hódmezővásárhely 5 Daten vom X. und XI, zwischen 1952–1969 (STERBETZ); weiter aus Südost-Ungarn drei (Nagyszénás, Kardoskút, Bihar-ugra); von der Puszta Hortobágy zwei Daten; vom Gebiet zwischen der Donau und der Theiss zwei Daten (Csajtó, Szabadszállás); westlich der Donau vier Angaben vom Balaton und eines vom Neusiedlersee.

Wahrscheinlich sind auch Herbstdaten, die nicht genau datiert sind: so erwähnt BERETZK (1944), dass er ausser dem gesammelten Exemplar (22. XI. 1935) noch zwei im „spät Herbst“ beobachtete, über welche er in seiner vorhergehenden Studie (1939) noch nicht spricht; Hajdúnánás (Hortobágy, 1937) IGMÁNDY–BÁN, 1937); Rum, 1928 (West-Ungarn, SCHENK, 1929). Genaue Daten im ungarischen Text.

Also von allen Daten stammen 37 vom Gebiet östlich und nur 7 westlich der Donau. Von den 37 Ostdaten aber beziehen sich 19 auf die Umgebung von Szeged, besonders auf die Fischteiche vom Fehér-tó. Dieses Beispiel scheint zu beweisen, dass die Dreizehenmöwen nur dort beobachtet werden können, wo es mehrere Beobachter gibt, die wenigstens wöchentlich einmal das Gebiet besuchen und das Gebiet muss ein solches sein, wo sich die Wasservögel nicht zerstreuen können.

Doch das gesammte Material betrachtend, ist es unleugbar dass es von Ost-Ungarn viel mehr Beobachtungen gibt als von West-Ungarn, z.B. am Neusiedlersee wurde erst im Jahre 1941 die Dreizehenmöwe beobachtet (BREUER, 1950), und später konnte auch das sehr fleissige österreichische Beobachtungsnetz nur einmal diese Art feststellen (BAUER–FREUNDL–LUGITSCH, 1955). Die Theiss hat fünf Daten, dagegen die Donau bloss eine (PÁTKAI, 1950), und auch an der tschechoslovakischen Donau-Strecke gibt es drei Daten (CHERNEL, 1909; FERIANC, 1964); von dem österreichischen Teil eine (ASCHENBRENNER, 1955).

Besonders von den neueren slovakischen Angaben könnte man folgern, dass die Dreizehenmöwen Ungarn durch das Waag-Tal erreichen, wenn es aber so wäre, warum finden wir so wenige Daten aus West-Ungarn? Wieder haben wir keine Beweise dafür, dass die den Kontinent überquerenden Möwen Ungarn aus Nordosten erreichen, was mit der Mehrzahl der Funde in Ost-Ungarn übereinstimmen möchte? Wären diese Einzelzügler oder kleine Flüge einfach nur übersehen worden?

Noch eine dritte Möglichkeit muss überprüft werden: kommen die Dreizehenmöwen der Mittelmeer-Küste entlang bis zur Bucht von Rijéka (Fiume), wie es drei Beweise von dort gibt (1889, 1890, 1898, SCHENK, 1929)? Aber die Dreizehenmöwe brütet südlich bis zu den Küsten der Normandie (VOOUS, 1962), sie zieht an der Atlantischen Küste entlang und besucht nur sporadisch das westliche Mittelmeer. So kann diese Hypothese ausser Acht gelassen werden, es scheint wahrscheinlicher, dass die an der Adria erscheinenden Dreizehenmöwen von gegengesetzter Richtung gekommen sind.

Die Dreizehenmöwen sind meist nur für einen oder einigen Tagen in Ungarn zu sehen, es gibt wenig Ausnahmen, z.B. bei Tihany am Balaton zwischen 11. XI. – 14. XII. 1941 (2–3 iuv., KEVE, 1942): am Fehér-tó bei Szeged zwischen 7–25. XI. 1948. (4–5 iuv.; BERETZK, 1950), 5. X. – 13. XII. 1970. 2–4 iuv. (BERETZK, STERBETZ, PUSKÁS, usw.); über der Theiss beim Reservat von Sasér, 11. X. – 19. XI. 1965. (1. iuv., STERBETZ); usw. Monatlich verteilen sich die Beobachtungen folgenderweise: Januar 1; Februar 3; März 2; April 1; August 1; September 2; Oktober 12; November 16; Dezember 4 Beobach-

tungen. Der Herbstzug, besonders im November, ist also viel stärker, als der Frühlingszug. Einzelne Exemplare wurden in 24, 2 – 3 Stücke in 13, 3 – 4 St. in 3, 4 – 5 St. in 3 Fällen, 8 St. in 1 Fall gesichtet.

Die Beobachtung der Dreizehenmöwe hängt davon ab, ob es genügend Beobachter gibt, ob sie ziemlich oft das Gebiet besuchen und drittens dass dieses Gebiet die Möwen zu einer gewissen Konzentration zwingt, wofür die Erfahrungen am Fehér-tó bei Szeged sprechen, und diese machen es wahrscheinlich, dass die Art öfters übersehen bleibt.

Wenn wir die ungarischen und west-europäischen Daten vergleichen, scheint es wahrscheinlich, dass das Erscheinen der Dreizehenmöwe in diesen beiden Gebieten miteinander nicht in Zusammenhang stehen. Die in Ungarn gesichteten Stücke sind keine von Stürmen vertriebenen Exemplare, sondern, wie auch die Beringungen und Wiederfunde vom Barej-See beweisen, überquert die Art unregelmässig den Kontinent und davon besuchen Einzelzügler oder kleine Flüge auch Ungarn. In Ungarn, ausser den erwähnten Umständen (Alter der Exemplare, Erschöpftheit), kam eine invasionartiges Auftreten nur im Frühling, zwischen 30. III. – 8. IV. 1894 vor, – man hat an sechs Stellen des Karpaten-Beckens Dreizehenmöwen beobachtet –, also drei solche Umstände, die das westeuropäische Auftreten charakterisieren, aber nicht das ungarische. Die Dreizehenmöwe könnte öfters in Ungarn vorkommen, als es zu erwarten wäre, doch bleibt sie ein sporadischer Wintergast.